प्रदक्षिणम् । मेषाद्याराशयो ज्ञेयास्तिराष्ट्रत्या परिभ्रमात्" ।। तद्दिङ्मुखनक्षत्राणि च मघादिसप्तकम् । "कृत्तिकाद्यास्तु पूर्वादौ सप्त सप्तोदिताः क्रमात्" ज्यो॰ त॰ उक्तेः । दक्षिणदिग्भागस्था देशाश्च कूर्म्मविभागशब्दे ६०सं॰ १४अ॰ उक्ताः "अथ दक्षिणेन सङ्घ" इत्युपक्रमे दर्शिताः ।

दक्षिणपश्चात् अव्य॰ दक्षिणस्याः परायाश्च दिशः अन्तराला दिक् बहु॰ आति परस्य पश्चादेशः । प्रथमापञ्चमी सप्तम्यर्थवृत्तौ दक्षिणपश्चिमाशब्दार्थे नैर्ऋतकोणे ।

दक्षिणपश्चिमा स्त्री दक्षिणस्याः पश्चिमाया दिशोऽन्तराला-दिक् । "दिग्नामान्यन्तराले" पा॰ बहु॰ पुंवत् । १नैर्ऋते कोणे । "जग्मुर्भरतशार्दूल ! दिशं दक्षिणपश्चिमाम्" भा॰ महाप्र॰ १अ॰ । २तद्देशवर्त्तिनि त्रि॰ "दक्षिणपश्चिमे दक्षिणम्" आश्व॰ गृ॰ १।२।१२ ।

दक्षिणपूर्व्वा स्त्री दक्षिणस्याः पूर्वस्या दिशोऽन्तराला दिक् बहु॰ पुंवत् । १अग्निकोणे २तद्दिग्भागस्थे त्रि॰ "दक्षिणपूर्वे उद्धृतान्न आहवनीयं निदधाति" आश्व॰गृ॰४।२।१

दक्षिणमानस न॰ गयास्थिते तीर्थभेदे "तस्य दक्षिणभागे तु तीर्थं दक्षिणमानसम् । दक्षिणे मानसे चैव तीर्थत्रयसदाहृतम्" वायुपु॰ गयामा॰ ।

दक्षिणमार्ग पु॰ १तन्त्रोक्ते आचारभेदे २पितृयाणे मार्गभेदे "निर्विण्णोऽहं दक्षिणमार्गेण गतागतलक्षणेन" ईशोपनिषदु भाष्यम् । [लक्ष्माम्बुधौ ।

दक्षिणसमुद्र पु॰ कर्म्म॰ । दक्षिणदिक्स्थे समुद्रे

दक्षिणस्थ त्रि॰ दक्षिणे भागे तिष्ठति स्था—क ७त॰ । १दक्षिणभागस्थिते २सारथौ पु॰ अमरः ।

दक्षिणा अ॰ दक्षिणा+प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थे आच् । प्रथमाद्यर्थवृत्तिके दक्षिणाशब्दार्थे दक्षिणा इवति आगच्छति रमणीयं वा "अयं दक्षिणा विश्वकर्मा" यजु॰ २१।५५

दक्षिणांसवर्त्तिन् पु॰ दक्षिणांसे दक्षस्कन्धे ब्रणोऽस्त्रस्य इनि । दक्षिणस्कन्धस्थव्रणयुक्ते "पितृस्वसृभिगमनात् दक्षिणांसव्रणी भवेत् । तेनापि निष्कृतिः कार्य्या अजादानेन शक्तितः" पराशरः ।

दक्षिणाग्नि पु॰दक्षिणोऽग्निः । अन्वाहार्य्यपचनाख्ये यज्ञाग्निमध्येऽग्निभेदे । "अन्वाहार्य्यं दक्षिणाग्नावधिश्रयति" कात्या॰ श्रौ॰ २।५।२७ "क्षीरं यस्यान्वाहरतीत्यन्वाहार्य्यः अध्वर्युरन्वाहार्य्यपात्रं दक्षिणार्थं भक्षयन्नकरमोदनं दक्षिणाग्नावधिश्रयति चतुर्णामृत्विजां तृप्तिर्यावता क्रियते तत्परिमाणं ततोऽधिकं वान्वाहार्य्यमोदनं कुर्य्यात्" कर्कः ।

"उत्सर्गेऽपराह्णे गार्हपत्यं प्रज्वाल्य दक्षिणाग्निमानीय विट्कुलाद्विक्षवतो वैकयोनय इत्येके प्रियमाणं वा प्रज्वाल्यारणिमन्तं वा मथित्वा गार्हपत्यादाहवनीयं ज्वलन्तमुद्धरेत्" आश्व॰ श्रौ॰ २।२।१ "उत्सर्गे अजस्रीत्यर्थे अग्निहोत्रहोमार्थं विहरेत् नाजस्रेषु । होमस्त्वजस्रेष्वपि भवतीत्युक्तम्, एवं स्थिते विहरणसहितमग्निहोत्रहोमप्रयोगं वक्तुकाम उत्सर्ग इत्युक्तवान् । अत्रापराह्णशब्देन अङ्गपतुर्थभागो गृह्यते । विहरणकाले गार्हपत्यं प्रादुष्कृत्य प्रज्वाल्य च दक्षिणाग्निं वैश्वग्रहादानयेत् । चतुर्णां वर्णानामन्यतमस्य द्रव्यवतो वा गृहात्, गार्हपत्याद्वा । धार्य्यश्चेत् प्रज्वलयेत् । काले काले यदि निर्मन्थ्यः तदा मन्थेत् । एवं प्रकाराणामुत्पत्तिवशाद्व्यवस्था । तेषामन्यतमप्रकारेण दक्षिणाग्निं साधयित्वा ततो गार्हपत्यात् ज्वलन्तमग्निमाहवनीयार्थमुद्धरेत् पात्रान्तरेण पृथक् कुर्य्यादित्यर्थः" नारा॰ । तस्य स्थापनञ्च नैर्ऋतकोणे "दक्षिणपश्चिमे दक्षिणम्" आश्व॰ गृ॰ ४।१२ । उक्तेः ।

दक्षिणाय पु॰ दक्षिणस्यामयनस्य । दक्षिणदिग्भागस्याग्रे कुशादौ "अथ यान्यमून्युदीचीनान्यपि तथानि भवन्ति दक्षिणापानि तानि करोति पितृदैवत्यमेवैनत्तत्करोति" शत॰ ब्रा॰ १२।५।१।१२ । "उदगग्रान् दक्षिणाग्रान् करोतीति श्रुतेः" कात्या॰ श्रौ॰ ४।१०।१५ ।

दक्षिणाचल पु॰ दक्षिणस्थितोऽचलः । मलयपर्वते हेमच॰ दक्षिणपर्वतादयोऽप्यत्र ।

दक्षिणाचार पु॰ कर्म॰ १तन्त्रोक्ते आचारभेदे । "स्वधर्मनिरतो भूत्वा पञ्चतत्त्वेन पूजयेत् । स एव दक्षिणाचारः शिवो भूत्वा शिवं यजेत्" आचारभेदतन्त्रम् । इयांस्तु तत्र भेदः मद्यस्थाने विजयारसः । "चतुर्मकाराः सन्त्येव पञ्चमो विजयारसः" इत्युक्तेः । दक्षिणा दक्षिणस्यां चारो गतिरस्य । २दक्षिणदिग्गतिशालिनि त्रि॰ । "दक्षिणां दक्षिणाचारो दिशं येनाजयत् प्रभुः" भा॰ वि॰ ५अ॰ ।

दक्षिणाज्योतिस् पु॰ दक्षिणा दक्षिणस्यां ज्योतिरस्य । पञ्चौदने यागभेदे । "योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति" अथ॰ ९।५।२२।२२।२४।२५।६ । तद्दानफलञ्च ।